

Derleme Makale

Katılımcı Odaklı Bir Araştırma Deseni olarak Fotoses

Photovoice as a Participant-Oriented Research Design

Temmuz Gönc Şavran

Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Eskişehir, Türkiye

Öz

Fotoses, katılımcıların fotoğraflar aracılığıyla yaşamlarını belgelemesine, eleştirel diyalog geliştirmesine ve toplumsal değişim için politika yapıcılara ulaşmasına olanak tanıyan katılımcı odaklı bir eylem araştırması desendir. Bu çalışmada fotosesin kuramsal temelleri, eleştirel ve fenomenolojik yaklaşımları, uygulama aşamaları, etik ilkeleri ve dört aşamalı veri analizi stratejisi (araştırmacı yorumu, katılımcı yorumu, çapraz karşılaştırma, kuramsallaştırma) ele alınmıştır. Uluslararası ve ulusal fotoses çalışmalarından örnekler sunulmuş, özellikle sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülen çalışmalarda somut politika çıktılarının daha belirgin olduğu gözlenmiştir. Fotoses, okuma yazma bilmeyenler, dil engeli olan göçmenler ve geleneksel yöntemlerle ulaşılması zor gruplar için güçlü bir araçtır ve görsel anlatının yaygınlaştığı günümüzde önemi giderek artacaktır.

Anahtar sözcükler: Fotoses, katılımcı eylem araştırması, nitel yöntem.

Abstract

Photovoice is a participatory action research approach that enables participants to document their lives through photographs, engage in critical dialogue, and reach policymakers for social change. This study examines its theoretical foundations, critical and phenomenological approaches, implementation stages, ethical principles, and a four-phase data analysis strategy (researcher interpretation, participant interpretation, cross-comparison, theorization). A comparison of international and Turkish examples shows that international studies more often achieve tangible policy outcomes (e.g., environmental modifications), whereas Turkish studies tend to focus on raising awareness. Photovoice is a powerful tool for non-literate individuals, migrants with language barriers, and groups often invisible in conventional research. Its significance is expected to grow in today's visually driven world.

Keywords: Photovoice, participatory action research, qualitative methods.

Geliş Tarihi / Received: 13.05.2026 **Kabul Tarihi / Accepted:** 08.06.2026 **Yayın Tarihi / Published:** 19.06.2026

Sorumlu Yazar / Correspondence: Temmuz Gönc Şavran **Eposta:** tgonc@anadolu.edu.tr

Sorumlu Editör / Handling Editor: Salih Keskin

Atıf için / Suggested Citation: Gönc Şavran, T. (2026). Katılımcı Odaklı Bir Araştırma Deseni olarak Fotoses . *Sosyal Bilimler ve Sağlık Bülteni (SoSa)*, BAHAR(18), 3-18

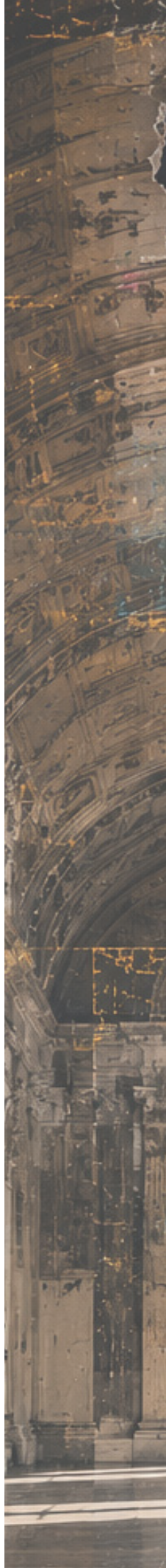
Giriş

Sosyal bilimlerde görsel verilere yönelik ilgi giderek artmaktadır. Günümüz toplumu, akıllı telefonların ve sosyal medya platformlarının yaygınlaşmasıyla birlikte fotoğraf ve video üretim ve tüketiminin kiteselleştiği bir dönemden geçmektedir. Bireyler artık sadece özel anılarını/ anlarını değil, duygularını, düşüncelerini, hatta toplumsal olaylara yönelik aktivizm pratiklerini öncelikli olarak görsel araçlarla ifade etmektedir. Bu durum, sosyal bilim araştırmacılarının görsel materyallerin sunduğu zengin veri potansiyeline yönelik ilgilerinin artmasını sağlamıştır. Araştırma nesnesinin kendisi (toplum) görsel bir dil kullandığı için araştırmacının da bu dili kullanarak veri toplaması güncel bir anlayışa ulaşmanın anahtarı haline gelmiştir. Özdamar Akarçay'ın (2023) vurguladığı gibi, günümüzde etnograflar, fotoğrafçılar, sosyologlar ve görsel araştırmacıların katılımcı merkezli yaklaşımlara yönelmesiyle, daha önceleri pasif konumda olan araştırma öznelere aktif özneler dönüşmektedir. Bu dönüşüm, araştırmacı ile katılımcı arasındaki hiyerarşik ilişkiyi sorgulayan ve bilgi üretim sürecini ortaklaştıran yöntemlerin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda görsel materyaller üzerinden bilgi edinmeyi mümkün kılan yeni araştırma desenleri sosyal bilimlerin dönüşen toplumsal pratiklere uyum sağlamasına yardımcı olmaktadır.

Sosyal bilimlerde kullanılan başlıca görsel yöntemler arasında, araştırmacının seçtiği veya katılımcıların çektiği fotoğraflarla derinlemesine görüşmeler yapılan, fotoğrafla anımsatma (photo-elicitation) (Harper, 2002), bir kültürü veya topluluğu anlamak için fotoğraf, film ve videonun veri toplama ve temsil aracı olarak kullanıldığı görsel etnografi (Pink, 2013), sosyal etkileşimleri ve pratikleri ayrıntılı bir şekilde incelemek için video kaydını ana veri kaynağı olarak kullanan video etnografi (Heath, Hindmarsh & Luff, 2010), bireylerin bir mekânı nasıl algıladığını, hatırladığını ve deneyimlediğini çizdikleri haritalar aracılığıyla ortaya çıkaran zihinsel haritalama (mental mapping) (Lynch, 1960), önceden var olan veya araştırma sırasında üretilen fotoğrafların göstergebilim veya içerik analizi gibi yöntemlerle sistematik olarak çözümlenmesine dayanan fotoğraf çözümlemesi (photo analysis) (Rose, 2016) ile resim, fotoğraf ve videoların veri olarak kullanılıp analiz edildiği görüntü temelli çalışmalar (image-based research) (Banks, 2008) sayılabilir. Bunlara ek olarak en sık kullanılan görsel desenlerden biri de fotosesdir.

Fotoses Deseni

Fotoses, katılımcıların topluluklarına dair fotoğraflar çekmelerini, bu görsellerden hareket ederek eleştirel bir tartışma üretmelerini ve bu tartışmayı politika yapıcılarla buluşturarak toplumsal dönüşümün önünü açmalarını hedefleyen katılımcı odaklı bir eylem araştırması yaklaşımı olarak tanımlanmaktadır (Wang & Burris, 1994). Caroline Wang ve Mary Ann Burris'in 1990'lı yıllarda geliştirdiği bu desen, ilk kez "photo novella" adıyla Çin'in kırsal bölgelerinde kadın sağlığına yönelik bir müdahale çalışmasıyla hayata geçirilmiş ve kısa süre içerisinde kabul görebilerek yaygınlık kazanmıştır (Wang, 1999).

Fotosesin üç temel hedefi vardır: katılımcıların topluluklarının güçlü ve zayıf yanlarını kaydedip yansıtmasını sağlamak; fotoğraflar hakkında düzenlenen odak grup tartışmaları yoluyla kişisel ve toplumsal konular hakkında eleştirel diyalog ve bilgi üretmek ve bu görsel ve anlatsal bilgiyi politika yapıcılara ulaştırarak toplumsal değişimi başlatmak (Wang & Burris, 1997). Bu üç amaç birbirini tamamlayan bir bütün oluşturur. Belgeleme olmadan diyalog gelişemez, diyalog olmadan politika yapıcılara ulaşmak anlamlı olmaz, politika yapıcılara ulaşmadan ise toplumsal değişim gerçekleşmez. Fotosesi diğer nitel yöntemlerden ayıran en önemli özellik, sadece veri toplamayı değil, aynı zamanda katılımcıların güçlenmesini ve toplumsal dönüşümü de amaçlamasıdır (Carlson, Engebretson ve Chamberlain, 2006).

Mevcut fotoses literatüründe eleştirel yaklaşım ve fenomenolojik olmak üzere iki temel yaklaşım öne çıkmaktadır. Eleştirel fotoses yaklaşımı temelini Freire'nin eleştirel bilinç eğitimi, feminist teoriden ve belgesel fotoğrafçılığında alır (Wang & Burris, 1994, 1997). Eleştirel bilinç eğitimi (Freire, 1970) bireyleri topluluklarının ihtiyaçları hakkında konuşmaya teşvik eder. Bu yaklaşımda önce bireyler topluluklarına giderek kaygı uyandıran konularla ilgili fotoğraf çekerler, ardından odak gruplarda fotoğrafların kendileri için ne anlama geldiğini birbirleriyle paylaşırlar. Böylece kurulan grup diyalogu sayesinde katılımcılar birbirlerinin endişelerini dinleyerek topluluğun nelere ihtiyacı olduğunu belirlemeye yardımcı olurlar (Wang, 1999). Feminist teori, kadınların deneyimlerini toplumsal değişim için bir katalizör olarak kabul eder ve kadınların toplulukları ve egemen kurumların hayatlarını nasıl etkilediğine dair anlayışlarını paylaşmalarını teşvik eder. Belgesel fotoğrafçılık ise kadınlar, çocuklar, yaşlılar gibi kırılgan popülasyonlara hikâyelerini ve dünya algılarını ifade edebilecekleri bir çıkış noktası sağlar (Wang, 1999). Eleştirel Fotosesin zeminini oluşturan bu üç teorik çerçevenin ortak noktası, toplumsal eylem amacıyla topluluk katılımını vurgulamaları ve değişimi bireysel düzeyden başlatıp toplumsal ve kurumsal düzeylere taşımayı hedeflemeleridir.

Eleştirel fotoses, katılımcıların kendi yaşamları üzerindeki ideolojik kontrol mekanizmalarını fark etmelerini ve değişim için harekete geçmelerini amaçlayan katılımcı bir eylem araştırması yöntemi olarak işlev görür. Wang (1999, s.185) bu yaklaşımın üç temel hedefini şöyle sıralar: “(1) kişisel ve toplumsal güçlü yanları ile kaygıları belgelemek ve yansıtmak, (2) fotoğraflar üzerinden grup tartışmaları yoluyla eleştirel diyalogu teşvik etmek, (3) politika yapıcılara ulaşmak”. Bu hedeflerin ortak paydası güçlenme kavramıdır; yani bireyin, eşitsiz toplumsal konumları yeniden üreten güçlere karşı eleştirel bilincinin uyanmasıdır (Asaba vd, 2014). Bununla birlikte, eleştirel yaklaşım fotoğrafların çoğunlukla yalnızca birer tetikleyici olarak kullanılması ve katılımcıların sözlü anlatılarının analizin merkezine oturması (Olliffe vd, 2008) açısından sınırlı olmakla eleştirilmektedir. Bu durum, fotoğrafların kendine özgü anlamsal katmanlarının göz ardı edilmesine yol açabilir.

Bu sınırlılığı aşmak için Fenomenolojik fotoses yaklaşımı kullanılabilir. Fenomenolojik fotoses çalışmalarının veri analizi sürecinde fotoğrafların öznel deneyimin özünü nasıl yansıttığına odaklanılır. Fotoğraflar, katılımcının yaşadığı dünyayı olduğu gibi yansıtan birer yaşantı izi olarak okunur (van Manen, 2014). Fenomenolojik Fotoses araştırmacının katılımcıların çektiği fotoğrafları onların doğal bağlamı içinde yorumlamasını ve bu yorumu

katılımcıların yaşantılarıyla çapraz doğrulamasını öngörür (Rose, 2016).

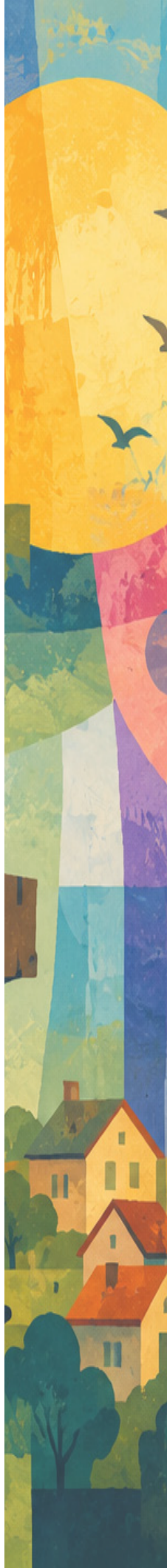
Katılımcı araştırmacı çektiği fotoğrafı analiz ederken, siyasi yargılarını, sembolik yorumlarını fenomenolojik parantez (Epoché) içine alır ve niyet okumadan fotoğrafın saf deneyimde nasıl görüldüğüne bakar (Finlay, 2005). Yani renklere, ışığa, kompozisyona, nesnelere arası ilişkilere, hangi noktadan bakıldığına dikkat eder, bunları betimler ve buradan hareketle fotoğrafın özüne ulaşmaya çalışır. Bu yaklaşım fotoğrafların üretildiği toplumsal, politik ve ideolojik bağlamı ikincil plana itmekle, güç ilişkilerini ve yapısal eşitsizlikleri yeterince sorunsallaştırmamakla ve araştırmacı ile katılımcı arasındaki epistemik hiyerarşiyi doğallaştırma eğiliminde olmakla eleştirilmektedir (Power vd. 2014). Bu nedenle, iki yaklaşımın da tek başına fotoses veri analizinin karmaşık doğasını tam olarak karşılamadığı söylenebilir (Tsang, 2020).

Uygulama Süreci ve Etik

Fotoses uygulaması, ardışık aşamaların birbirini tamamlayacak şekilde yürütülmesini gerektiren bir süreçtir. Literatürde bu sürece ilişkin olarak önerilen çeşitli modeller değerlendirildiğinde uygulamanın genel olarak hazırlık, saha çalışması ve yaygınlaştırma olmak üzere üç ana evrede toplandığı söylenebilir. Her biri bir öncekinin üzerine inşa edilen bu aşamaların ilkinde projenin gerçekleştirileceği topluluğun liderleri ve yerel paydaşlarla kapsamlı görüşmeler yürütülerek projenin amacı, kapsamı, olası yarar ve riskleri paylaşılır ve topluluk onayı alınır. Bu görüşmeler, aynı zamanda fotoğraf çekimi sırasında uyulması gereken kültürel kuralların ve etik sınırların belirlenmesi açısından da kritik öneme sahiptir. Ardından katılımcı grubu belirlenir. Fotoses projelerinde ideal grup büyüklüğü, derinlemesine tartışmalara imkân tanınması açısından genellikle yedi ila on beş kişi arasında değişmektedir (Wang, 1999; Reasner, 2025). Katılımcılar, araştırmanın amacına bağlı olarak amaçlı örnekleme, kartopu örnekleme veya kota örnekleme gibi tekniklerle belirlenir.

Katılımcıların belirlenmesinin ardından, projenin temelini oluşturacak ilk odak grup tartışması/görüşmesi düzenlenir. Bu oturumda katılımcılar birbirleriyle ve araştırma ekibiyle tanışılır, güven ortamı oluşturulur, katılımcıların birbirlerine ısınmaları sağlanır. Projenin genel ve özel hedefleri katılımcılarla birlikte tanımlanır (Save the Children, 2014). Daha sonra, katılımcılarla birlikte hangi temaların fotoğraflanacağına karar verilir. Bu tematik odaklanma aşamasında, “sorun ağacı”, “günlük aktivite saati”, “vücut haritası” ve “topluluk haritası” gibi katılımcı öğrenme ve eylem araçları kullanılarak katılımcıların derinlemesine düşünmeleri sağlanır (Tsang, 2020).

Sorun ağacı tekniğinde katılımcılar bir ağaç çizerek sorunu (gövde), nedenlerini (kökler) ve etkilerini (dallar) görselleştirir. Günlük aktivite saati, bir günün 24 saatini (veya belli bir zaman dilimini) daire

şeklinde bölerek kişilerin ne zaman, nerede, ne yaptığını işaretlediği görsel bir araçtır, özellikle rutinler, zaman yoksulluğu ve mekân-zaman ilişkilerini keşfetmek için kullanılır. Vücut haritası insan bedeninin büyükçe bir kâğıda çizilmesi ve bedenin farklı bölgelerine hastalık, ağrı, duygu, toplumsal damga veya günlük deneyimlerin yerleştirilmesidir, genellikle sağlık, travma, göç veya şiddet çalışmalarında kullanılır. Topluluk haritası tekniğinde katılımcılar bir mahalle veya bölgenin kaynaklar, tehlikeli alanlar ve toplanma yerleri gibi özelliklerini kendi sembollerıyla çizerek yerel bilgiyi görselleştir, örneğin bir gecekondu mahallesinde gençler oyun oynayabildikleri boş arsaları yeşil, uyuşturucu satışı olduğunu düşündükleri köşeleri kırmızı, çöplerin toplanmadığı alanları sarı noktalarla işaretler.

Bu aşamayı takiben, katılımcılara kamera kullanımının temelleri, etik kurallar (izin alma, mahremiyete saygı), güvenlik önlemleri ve iyi fotoğraf çekiminin unsurları (kompozisyon, ışık, çerçeveleme) hakkında bir eğitim verilir. Wang ve Redwood-Jones'in (2001) vurguladığı gibi, etik eğitimi fotosesin olmazsa olmazıdır; eğitim, "Birine fotoğrafını çekmek için nasıl yaklaşılmalıdır?", "İnsanların haberi olmadan fotoğraf çekilebilir mi?" gibi sorular etrafında yapılandırılmalıdır. Save the Children (2014) rehberinde, bu etik sorunları aşmak için katılımcıların yeterince eğitilmesi, topluluğun proje hakkında bilgilendirilmesi (topluluk onamı), katılımcıların kimlik belirleyici kıyafetler (tişört, şapka, kimlik kartı) giymesi ve fotoğrafların baskılarının katılımcılara ve fotoğraflanan kişilere hediye edilmesi önerilmektedir.

Katılımcılara verilecek olan etik eğitimin yanı sıra Fotoses, görüntülerin kamusal niteliği nedeniyle araştırmacılar açısından geleneksel nitel araştırma yöntemlerine kıyasla çok daha hassas bir etik alan oluşturmaktadır. Wang ve Redwood-Jones (2001) fotoses araştırmalarında dört temel etik konuya özellikle dikkat edilmesi gerektiğini belirtir:

- Aydınlatılmış onam: katılımcılar ve fotoğraflanan kişiler, projenin amaçları, potansiyel riskleri ve yararları, fotoğrafların nasıl ve nerede kullanılacağı hakkında tam olarak bilgilendirilmelidir.
- Model onamı: net şekilde tanınabilen kişilerin (yüzleri görünen, ayırt edici özellikleri olan) fotoğrafları için, fotoğrafçı katılımcıdan ayrı olarak bu kişilerden de yazılı izin alınmalıdır.
- Risk değerlendirmesi: fotoğrafların katılımcıyı veya fotoğraflanan kişileri herhangi bir tehlikeye (damgalama, ayrımcılık, şiddet, iş kaybı vb.) maruz bırakıp bırakmayacağı dikkatlice değerlendirilmelidir.
- Mahremiyet ve özel alan: insanların evleri, özel yaşam alanları veya mahrem durumları fotoğraflanırken son derece dikkatli olunmalı, mümkünse bu tür alanlara girilmemeli veya girildiğinde ek izinler alınmalıdır.

Katılımcılara verilecek etik eğitiminin ardından katılımcılara belirlenen temalar etrafında fotoğraf çekmeleri için genellikle bir ila iki hafta arasında değişen bir süre verilir. Fotoğraflar çekildikten sonra, katılımcılar en anlamlı buldukları kareleri seçer ve bu fotoğrafların ardındaki hikâyeleri yazılı veya sözlü olarak ifade ederler. Bu aşamada

Wang ve Burris (1997) tarafından geliştirilen SHOWeD tekniği , sistematik bir sorgulama sağlamak üzere yaygın olarak kullanılır. Bu teknikte şu soruların sorulması önemlidir: “Bu fotoğrafta ne görüyorsunuz?”, “Burada gerçekte ne oluyor?”, “Bu bizim hayatımızla nasıl ilişkili?”, “Bu durum neden var?”, “Bu konuda ne yapabiliriz?”. Bu sorular, katılımcıların yüzeysel betimlemelerin ötesine geçerek sorunların kök nedenlerini sorgulamalarını ve çözüm önerileri geliştirmelerini sağlar (Wang & Burris, 1997).

Okuma yazma becerisi sınırlı olan katılımcılar için hikâyeler sözlü olarak alınıp araştırmacı tarafından yazıya dökülebilir. Fotoğraflar ve yazılı hikâyeler daha sonra sergilenmeye hazır hale getirilir, serginin tasarımı, posterler, dijital sunumlar veya kitapçıklar aracılığıyla hedef kitleye göre şekillendirilir. Kapsamlı eğitim verilen projelerde katılımcıların daha nitelikli fotoğraflar ürettiği ve etik ihlallerin daha az yaşandığı görülmüştür (Kuratani ve Lai'nin, 2011).

Projenin en kritik aşamalarından biri, serginin halka açılması ve karar vericilerin (örneğin yerel yöneticiler, okul müdürleri, sağlık yetkilileri, milletvekilleri) davet edilerek fotoğrafların ve hikâyelerin onlarla paylaşılmasıdır. Bu buluşma, fotosesin “politika yapıcılara ulaşma” hedefinin gerçekleştiği andır (Wang, 1999). Katılımcılar kendi fotoğraflarını ve hikâyelerini karar vericilere anlatır, soruları yanıtlar ve değişim için somut öneriler sunar. Sergi sonrasında, katılımcılarla bir son değerlendirme toplantısı yapılır, sosyal eylem planının uygulanması için somut adımlar belirlenir.

Veri Analizi

Fotoses araştırmalarında veri analizi, sadece katılımcıların anlattığı hikâyelerin değil, aynı zamanda çekilen fotoğrafların da sistematik bir şekilde incelenmesini gerektirir. Tsang (2020), fotoses veri analizi için dört aşamalı kapsamlı bir strateji önermekte ve bu stratejinin, araştırmacının yorumları ile katılımcıların yorumları arasında bir denge kurmayı hedeflediğini belirtmektedir. Bu strateji, eleştirel yaklaşımın katılımcı liderli analizinin de fenomenolojik yaklaşımın araştırmacı liderli analizinin de sınırlılıklarını aşmayı amaçlamaktadır.

I. Aşama: Araştırmacının Yorumuna Dayalı Fotoğraf Analizi: Bu aşamada araştırmacı, katılımcıların fotoğraflarla ilgili yorumlarını henüz görmeden, sadece görsel verilere odaklanarak bir ön analiz gerçekleştirir. Ancak görsel veri analizine katılımcı perspektifiyle mi araştırmacı perspektifiyle mi başlamak gerektiği konusunda farklı görüşler söz konusudur. Örneğin Oliffe vd. (2008) ilk aşamada katılımcıların yorumlarına dayanarak görsel imgelerin ön izlemesini yapmak, ardından araştırmacının perspektifinden tekrar gözden geçirmek, yani analize araştırmacının değil, katılımcıların perspektifiyle başlamak gerektiğini savunur. Tsang (2020) ise araştırmacının önce kendi perspektifinden bakması gerektiğini, böylece sonraki aşamalarda katılımcı yorumlarının araştırmacının bakış açısı tarafından “kirlenmesini” önlemiş olacağını savunur.

Tsang'a göre ilk aşamada araştırmacı, fotoğrafları kategorilere ayırır, her bir kategoriye ayrıntılı olarak inceler, tekrar kategorize eder ve doygunluğa ulaşana kadar bu süreci tekrarlar. Örneğin, Tsang'ın (2020) Hong Kong'da özel üniversite öğrencileriyle yaptığı çalışmada, araştırmacı ilk aşamada fotoğrafları şu dört temada gruplamıştır: “Akademik başarısızlık” (sınav sonuçlarının düşüklüğünü gösteren fotoğraflar), “Mutlu olmayan özel ders deneyimi” (özel ders merkezlerinin mutsuz ifadelerle birlikte fotoğraflanması), “Aşırı ödev yükü” (metroda ödev yapan ve yüzünde ağlayan ifade olan bir öğrenci), “Boş zaman etkinliklerine mesafe” (uzaktan çekilmiş basketbol sahaları ve yere bırakılmış müzik aletleri). Bu analiz sırasında araştırmacı, her bir kategori için analitik notlar tutmuş ve fotoğraflardan çıkardığı anlamları kaydetmiştir.

II. Aşama: Katılımcı Yorumlarına Dayalı Fotoğraf Analizi: Birinci aşamadan farklı olarak, bu aşamada araştırmacı, katılımcıların fotoğraflarla ilgili anlattıkları hikâyeleri (görüşme transkriptleri, yazılı başlıklar, günlükler) analiz eder. Katılımcıların fotoğraflara yükledikleri anlamların araştırmacının kendi yorumlarından bağımsız olarak ortaya konmasının amaçlandığı bu aşamada da önceki aşamaya benzer şekilde temalar oluşturulur, kategoriler belirlenir ve doygunluğa ulaşılana kadar analiz devam eder.

Tsang'ın (2020, s.144) aynı çalışmasında katılımcı yorumlarından ortaya çıkan temalar şunlar olmuştur: “Eğitim zaman kaybıdır” (katılımcının ifadesiyle “Hong Kong'da eğitim zaman kaybı oyunu gibidir, asla kullanmayacağımız formülleri ezberliyoruz”), “Tükenmiş öğrenciler” (katılımcının ifadesiyle: “Okul ve özel ders hayatımın bir parçasıydı, eğlence ve dinlenme yok”), “Bastırılmış potansiyel ve ilgiler” (katılımcının ifadesiyle: “Piyano derslerimi bırakmak zorunda kaldım, stresim arttı”) ve “Eğitimde iç çelişki” (katılımcının ifadesiyle: “Konservatuvarın duvarlarında sınav ilanları var, toplum bütüncül gelişim diyor ama asıl önemli olan akademik başarı”).

III. Aşama: Çapraz Karşılaştırma: Bu aşamada araştırmacı, birinci ve ikinci aşamada elde edilen iki veri setini karşılaştırır. Bu karşılaştırma, fotoğraf ile fotoğrafın, anlatı ile anlatının, fotoğraf ile anlatının, kategorilerin, temaların kapsamlı bir diyaloga girmesini sağlar (Tsang, 2020, s.145). Benzer temalar birleştirilir, farklı olan temalar ise ayrıca değerlendirilir. Örneğin, Tsang'ın çalışmasında “Mutlu olmayan özel ders” (araştırmacı) ile “Tükenmiş öğrenciler” (katılımcı) temaları anlamca benzer bulunarak “Stresli eğitim” başlığı altında birleştirilmiştir. Aynı fotoğraflar üzerinde araştırmacı ve katılımcıların farklı anlamlar ürettiği durumlarda bu farklılık not edilmiş ve her iki yorum da korunmuştur. Çapraz karşılaştırma araştırmacının yorumlarının katılımcı yorumlarını bastırmasını önler ve çok katmanlı bir analiz olanağı sunar.

IV. Aşama: Kuramsallaştırma: Analizin son aşamasında araştırmacı, çapraz karşılaştırma sırasında geliştirilen temalar arasındaki ilişkileri belirleyerek, incelenen fenomenin görsel ve anlatsal bir açıklamasını oluşturur, açıklamayı soyutlar ve kuramsallaştırır. Bu kuramsallaştırma, doğrudan fotoğraflara (görsel veri) ve katılımcıların sözlerine (anlatsal veri) atıfta bulunarak somut ve kanıta dayalı bir açıklama sunar. Tsang'ın (2020, s.147)

çalışmasında ulaştığı kuramsallaştırma şöyle özetlenebilir: “Hong Kong’da özel üniversite öğrencileri, ilkokuldan itibaren eğitimsel araçsalcılık ideolojisiyle yetiştirilmekte; bu ideoloji eğitimin nihai amacının yüksek riskli üniversite sınavını geçerek kamu üniversitesine girmek olduğunu dayatmaktadır. Bu ideolojinin etkisiyle öğrenciler, boş zaman etkinliklerinden ve ilgi alanlarından vazgeçerek tüm zamanlarını sınavlara hazırlanmaya adanmakta, ancak tüm bu çabalara rağmen kamu üniversitelerine giremeyince eğitimi zaman kaybı olarak görmekte ve eğitim sisteminin kendilerini yabancılaştırdığını hissetmektedirler.” Bu kuramsallaştırma, sadece soyut bir açıklama değil, aynı zamanda fotoğraflar (örneğin, mutsuz özel ders merkezi logosu, metroda ağlayan ifadeyle ödev yapan öğrenci, uzaktan çekilmiş basketbol sahası) ve katılımcı alıntılarıyla somutlaştırılmış bir açıklamadır.

Fotoses Araştırmalarında Güvenilirlik

Fotoses, öznel ve yorumlayıcı bir yöntem olmakla birlikte, diğer nitel araştırmalarda olduğu gibi araştırmanın inanılabilirliği, aktarılabilirliği, tutarlılığı ve onaylanabilirliği için Lincoln ve Guba’nın (1985) nitel araştırmada güvenilirlik (trustworthiness) kriterleri uygulanabilir.

İnanılabilirliği (credibility) sağlamak için üçgenleme (triangulation) kullanılabilir: farklı katılımcıların aynı sorunu fotoğraflayıp fotoğraflamadığı, fotoğraflar ve görüşmeler arasındaki tutarlılık ile fotoğraflar, hikâyeler, gözlem notları ve kolaylaştırıcı günlükleri gibi birden çok veri kaynağının birbirini doğrulayıp doğrulamadığı kontrol edilir. Katılımcı teyidi (member checking) ile bulguların katılımcılara sunulup onay alınması (eksik veya yanlışların saptanması) ve araştırmacının sahada yeterli zaman geçirecek bağlamı derinlemesine anlaması da inanılabilirliği güçlendirir.

Aktarılabilirlik (transferability) için en önemli strateji yoğun betimlemedir (thick description). Araştırmanın yapıldığı bağlam (köy, mahalle, okul, hastane), katılımcıların özellikleri (yaş, cinsiyet, sosyoekonomik durum, kültürel özellikler), araştırma sürecinin ayrıntıları ve toplumsal-tarihsel koşullar ayrıntılı biçimde anlatılmalıdır. Örneğin, Çin’in kırsal Yunnan bölgesinde yapılan bir fotoses çalışmasının bulguları İstanbul’un gecekondu mahallesine doğrudan aktarılamaz, ancak her iki bağlamın “kırsal-yoksul” ve “kentsel-yoksul” olarak ayrıntılı betimlenmesi okuyucuya aktarılabilirlik konusunda fikir verir.

Tutarlılığı (dependability) sağlamak için denetleme izi (audit trail) oluşturulabilir: analiz notları, tema geliştirme süreci, kodlama kararları, metodolojik kararlar (örneğin SHOWeD yönteminin tercih edilme gerekçesi, katılımcı sayısının belirlenmesi), fotoğraf seçim kriterleri, etik ikilemler ve bunların çözümleri belgelenmeli ve başka bir araştırmacı tarafından incelenebilmelidir. Uzman denetimi de araştırma sürecine aşina olmayan bir uzmanın denetleme izini inceleyerek tutarlılığı değerlendirmesini sağlar.

Onaylanabilirlik (confirmability) için yansıtıcı günlük tutmak esastır. Araştırmacı, kendi önyargılarını, varsayımlarını, beklentilerini, duygusal tepkilerini ve bunların analizi nasıl etkilemiş olabileceğini düzenli olarak yazmalıdır. Denetleme izi aynı zamanda onaylanabilirliği de destekler; ham verilerden bulgulara ve yorumlara giden izlenebilir yol, araştırmacının keyfi yorumlar yapmadığını gösterir.

Raporlama

Fotoses araştırmalarının raporlanması, geleneksel nitel araştırma raporlarından bazı farklılıklar göstermektedir. Bir fotoses raporunda dört temel unsur bulunur:

- Katılımcıların çektiği orijinal fotoğraflar (etik kurallara uygun şekilde, tanınabilir kişi fotoğraflarında onam alınmış olarak) raporun içinde veya ek olarak sunulmalıdır.
- Her bir fotoğraf için katılımcının yazdığı veya sözlü olarak ifade ettiği başlık ve hikâyeler doğrudan alıntılanmalıdır. Burada fotoğrafların ve hikâyelerin birbirini tamamlayacak şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir.
- Analiz süreci (hangi temaların nasıl ortaya çıktığı, araştırmacı ve katılımcı yorumlarının nasıl karşılaştırıldığı, kuramsallaştırmaya nasıl ulaşıldığı) şeffaf bir şekilde anlatılmalıdır.
- Sosyal eylem çıktıları (sergi sonrasında hangi politikaların, uygulamaların veya davranışların değiştiği, hangi somut adımların atıldığı) raporda yer almalıdır.

Son madde önemli olmakla birlikte, her fotoses çalışmasının mutlaka somut bir politik veya toplumsal çıktıyla sonuçlanması beklenmemelidir. Nitekim Kuratani ve Lai (2011) tarafından yapılan literatür taramasında, incelenen fotoses çalışmalarının yaklaşık üçte birinde herhangi bir sosyal eylem veya politika değişikliği girişimine rastlanmadığı belirtilmektedir.

STK'ların yürüttüğü fotoses çalışmaları sıklıkla doğrudan politika değişikliğini veya topluluk eylemini hedefler; fotoğraf sergileri, raporlar, yerel yönetimlerle buluşmalar gibi çıktılarla somut dönüşüm yaratmaya çalışır. Oysa Johnston (2016) tarafından da belirtildiği gibi, fotoses projelerinin çoğu politika değişikliği hedefi koymakta ancak bu hedefe ulaşma konusunda belirsiz kalmakta, hatta katılımcılarda gerçekçi olmayan beklentiler yaratma riski taşımaktadır. Akademik bağlamda yapılan fotoses araştırmaları ise derinlemesine anlama ve kuramsal katkı sunmaya odaklanabilir. Nitekim Evans-Agnew ve Rosemberg (2016), fotoses araştırmalarında katılımcı sesinin en zayıf olduğu aşamanın makale yayını olduğunu ortaya koymuş; bu durum, akademik fotosesin doğasının politika değiştirmekten farklı olduğunu göstermektedir.

Gabrielsson, Holmgren ve Hultgren (2022) da photovoice'in toplumsal değişime katkısının uzun süredir tartışmalı olduğunu, çoğu çalışmanın değişimi ancak bireysel düzeyde gerçekleştirebildiğini belirtmektedir. Nitel araştırma yöntemindeki esneklik ve konunun yöntemden daha önemli olduğu dikkate alındığında, akademik fotoses çalışmaları katılımcıların sesini duyurmak ve bulguların topluluk üzerinde yaratabileceği etkiler konusunda duyarlılığı artırmak gibi hedeflere ulaşıyorsa bir eylem planıyla sonuçlanmasa da amacına ulaşmış sayılabilir. Bununla birlikte, gelecekte yapılacak akademik fotoses çalışmalarında politika değişikliği yaratmanın yeni, farklı ve daha dolaylı yollarının (örneğin dijital platformlar aracılığıyla kamuoyu oluşturma, disiplinlerarası iş birlikleri veya karar alıcılarla yapılandırılmış diyalog süreçleri) geliştirilmesi de mümkündür; bu alandaki yöntemsel yeniliklere açık olmak, fotosesin dönüştürücü potansiyelini tamamen terk etmek anlamına gelmez.

Tablo 1 ve Tablo 2 birlikte incelendiğinde, fotoses yönteminin hem uluslararası hem de Türkiye bağlamında giderek yaygınlaşan, disiplinlerarası bir araştırma yaklaşımı olduğu görülmektedir. Uluslararası literatürdeki çalışmalar (Tablo 1) genellikle kronik ruhsal hastalıklar, yaşlılık, engellilik, göçmen sağlığı ve toplumsal cinsiyet gibi konulara odaklanmış, bazılarında sergi, politika belgesi veya yerel yönetim kararları gibi somut toplumsal eylem çıktıklarına ulaşılmıştır. Örnekler fotosesin yalnızca yetişkinlerle değil, çocuklar, gençler, yaşlılar, göçmenler, engelliler ve kronik hastalar gibi farklı gruplarla da uygulanabildiğini göstermektedir. Bazı çalışmalar bireysel deneyimleri anlamaya odaklanırken bazıları doğrudan toplumsal değişim hedeflemiş olması fotosesin farklı amaçlara hizmet edebildiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 1: Uluslararası literatürden fotoses çalışması örnekleri		
Künye	Açıklama	Bulgular/Etkiler
Thompson, N.C. vd. (2008). The experience of living with chronic mental illness: A photovoice study. <i>Perspectives in Psychiatric Care</i> , 44(1), 15-27.	Kronik ruhsal hastalığı olan 38-51 yaş aralığında 7 yetişkinin hastalıkla yaşama deneyimleri fotoğraflar aracılığıyla incelenmiştir.	Sağlık profesyonellerinin empati kurmasına yardımcı olmuştur.
Cabassa, L. J., Nicasio, A., & Whitley, R. (2013). Picturing recovery: A photovoice exploration of recovery dimensions among people with serious mental illness. <i>Psychiatric Services</i> , 64(9), 837-842.	Ciddi ruhsal hastalığı, madde bağımlılığı ve evsizlik öyküsü olan ve New York'ta destekli konut programlarında yaşayan 16 kişinin iyileşme vizyonu incelenmiştir.	İyileşme odaklı hizmetlere rehberlik edebilecek bulgulara ulaşmıştır
Save the Children. (2014). Photovoice guidance: 10 simple steps to involve children in needs assessments. Save the Children UK.	Nepal/Bangladeş'te tehlikeli işlerde çalışan 10-14 yaş arası çocuklar kendi yaşam koşullarını belgeledi.	Sergi sonrası Bangladeş'te bazı atölyelerde güvenlik önlemleri artırılmıştır.
Novak, S., & Menec, V. H. (2014). Using photovoice to understand the meaning of social participation for older adults. <i>Journal of Aging Studies</i> , 29, 1-10.	Kanada'da 75 yaş üstü, evde yaşayan 30 yaşlı, mahallelerinde sosyal katılımını kolaylaştıran veya engelleyen faktörler belgelendi.	Sergi sonrası belediye mahallede kaldırım tamirata yapmış ve parka bank eklemiştir.
Angelo, J. & Egan, R. (2015). Family caregivers voice their needs: A photovoice study. <i>Palliative & Supportive Care</i> , 13(3), 701-712.	Ölmekte olan bir aile üyesine bakım veren 10 Yeni Zelandalının kendi perspektifinden deneyim ve ihtiyaçları ortaya konmuştur.	Palyatif bakım ekiplerinin bakım verenlerin ihtiyaçlarını anlamasını sağlamıştır.
Chan, A.W. vd. (2016). An Age-friendly living environment as seen by chinese older adults: A "photovoice" study. <i>Int. J. Environ. Res. Public Health</i> , 13(9), 913.	63-82 yaş arasında, çoğu toplu konutta yaşayan 44 Çinli yaşlı yetişkinin evde yaşlanmayı kolaylaştıran konut çevresi özellikleri belirlenmiştir.	Bulgular yaşlı dostu konut politikalarına yön vermiştir.

Payne, D.A. vd. (2016). Beyond disability, beyond the body: a photovoice study of young women's experiences with sexuality. <i>Disability & Society</i> , 31(8), 1040-1048.	Fiziksel engelli kadınların engellilik ve cinsellik konusundaki deneyimleri ve toplumsal tutumlarla yüzleşmeleri keşfedilmiştir.	Fotoğraf sergileri ve konferans sunumlarıyla toplumsal farkındalık yaratılmıştır.
Cornell, J. & Kessi, S. (2017). Black students' experiences of transformation at a previously "white only" South African university: a photovoice study. <i>Ethnic and Racial Studies</i> , 40(11), 1882-1899.	Cape Town Üniversitesi'nde öğrenim gören 24 siyah öğrencinin ırkçılıkla ilgili deneyimleri incelenmiştir.	#RhodesMustFall hareketinin zeminini hazırlayan farkındalığı artırmıştır.
Ang, S.Y. vd.. (2019). A Photovoice study on nurses' perceptions and experience of resiliency. <i>J Nurs Manag</i> , 27, 414-421.	Singapur'da bir akademik merkezde çalışan 8 hemşirenin dayanıklılık algıları ve bu dayanıklılığı artıran faktörler araştırılmıştır.	Din/inanç ve sosyal destek dayanıklılığı artırmaktadır.
Daniel-Ulloa, J. vd. (2023). rural latino men's experiences and attitudes toward health: A pilot photovoice study. <i>Am J Mens Health</i> , 17(2).	ABD'nin kırsal bir bölgesinde yaşayan, 9 göçmen erkeğin sağlık deneyimleri ve tutumları keşfedilmiştir.	Aileden kopukluğun fiziksel ve ruhsal sağlığı olumsuz etkilediği ortaya konmuştur.
Watson, K.E. vd. (2023). A photovoice study on community pharmacists' roles and lived experiences during the COVID-19 pandemic. <i>Research in Social and Administrative Pharmacy</i> , 19(6), 944-955.	Kanada, Alberta'da COVID-19 pandemisi sırasında aktif görev yapan 18 eczacının pandeminin rolleri ve yaşam deneyimleri üzerindeki etkisi incelenmiştir.	Eczacıların bilgi, halk sağlığı ve ilaç yönetimi rolleri görünür hale gelmiş; liderlik rolleri de ortaya çıkmıştır.
Shah, S., & Bassett, L. (2025, November 25). Facilitating expression through photovoice: An exploration of Turkish and Syrian children's experiences post-earthquake. Brookings Institution.	Kahramanmaraş depremleri sonrasında, Hatay'daki konteyner kamplarda yaşayan Türk ve Suriyeli çocuklar deprem sonrası yaşam deneyimlerini fotoğraflarla belgelemiştir.	Bulgular projenin uygulama ortağı Save the Children Türkiye'nin çocuk koruma ve psikososyal destek programlarında değişiklikler yapmasını sağlamıştır.

Tablo 2: Türkiye’de yapılan fotoses çalışmalarından örnekler		
Künye	Açıklama	Bulgular/Etkiler
Sever, M. & Özdemir, S. (2020). Koronavirüs (Covid-19) sürecinde öğrenci olma deneyimi: Bir fotoses çalışması. <i>Toplum ve Sosyal Hizmet</i> , 31(4), 1653-1679.	Pandemi ve uzaktan eğitim sürecindeki 154 üniversite öğrencisinin (12 fotoğraf analiz edilmiş) öğrenci olma deneyimi fotoğraflarla aktarılmıştır.	Çalışma, üniversitelerin çevrimiçi psikososyal destek mekanizmaları kurması gerektiğini göstermiştir.
Dinç, H., Çetin İzmirlioğlu, E., Ünver, O. & Argan, M. (2021). Oturmaya mı geldik! Covid-19 sürecinde genç kadınların hedonik tabanlı boş zamanlarına ilişkin bir fotoses araştırması. <i>Sportmetre</i> , 19(2), 168-184.	15-20 yaş arası, pandemi kısıtlamalarında evde kalan genç kadınların ev içi hedonik (haz odaklı) boş zaman aktiviteleri belirlenmiştir.	Genç kadınların pandemide bilişsel haz, sosyal haz, üretici haz ve tekilci haz üreten aktivitelerle keyif aldıkları ortaya konmuştur.
Ünver, O., Dinç, H., Çetin, E. & Argan, M. (2021). kaygılarım kabusum olmasın: Futbolcuların covid-19 pandemisi sürecindeki kaygılarının fotoses yöntemiyle incelenmesi. <i>IJSETS</i> , 7(2), 60-72.	Covid-19 pandemisinde Türkiye liglerinde oynayan 9 futbolcunun (5 amatör, 4 profesyonel) yaşadığı kaygı durumları fotoğraflarla ortaya konmuştur.	Futbolcular sosyal mesafe, ekonomik kaygı, gelecek kaygısı ve sağlık kaygısı yaşamıştır. Çalışma, spor kulüplerine psikolojik destek ihtiyacını göstermiştir.
Yılmazlı Trout, İ. & Yıldırım, F. (2021). Lisansüstü öğrencilerinin gözünden kampüs ortamı: Bir photovoice (Fotoses) çalışması. <i>Nitel Sosyal Bilimler</i> , 3(2), 231-257.	Amerika Birleşik Devletleri'nde bir üniversitede öğrenim gören 13 lisansüstü öğrencinin (9 yüksek lisans, 4 doktora) kampüs kültürü ve iklimi algıları incelenmiştir.	Danışman ve akran desteğinin önemi vurgulanmış, sonuçlar üniversite yönetimiyle paylaşılmıştır.
Bilik, Ş., Çavdar, F. S., Çetin, M., & Sever, M. (2022). Mastektomi operasyonu geçiren meme kanseri kadınların öz saygı durumlarının fotoses yöntemi ile incelenmesi. <i>Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi</i> , (20), 67-91.	42-67 yaş arasında, mastektomi (meme kanseri nedeniyle meme ameliyatı) geçirmiş 14 kadının benlik saygısına ameliyatın etkisi ve duygusal deneyimleri değerlendirilmiştir.	Kadınlarda umutsuzluk, çaresizlik, depresyon ve cinsel yaşam sorunları görülmüş; özgüven kaybı yaşanmıştır.

Burucu, R., Cantekin, I. & Korkmaz Arslan, T. (2022). Hemşirelik öğrencilerinin gözüyle yoğun bakım: Bir fotoses çalışması. Sağlık ve Toplum, 32(3), 153-163.	Yoğun bakım hemşireliği dersi alan 15 hemşirelik öğrencisinin yoğun bakım hemşiresi ve ünitesine dair farkındalıkları değerlendirilmiştir.	Öğrenciler yoğun bakım hemşiresinin insana değer veren, vicdanlı ve terapötik iletişim kurabilen özelliklerde olması gerektiğini belirtmiştir.
Korucuk, M. (2023). Üniversite öğrencilerinin akademik, sosyo-kültürel ve ekonomik sorunları: Fotoses uygulaması. AUJEF, 7(4), 1260-1287.	Doğu Anadolu Bölgesi'nde öğrenim gören 12 üniversite öğrencisinin (6 lisans, 6 ön lisans) akademik, sosyo-kültürel ve ekonomik sorunları belirlenmiştir.	Barınma, beslenme ve sosyal alan yetersizliği gibi sorunlar tespit edilmiş, çözüm önerileri karar alıcılarla paylaşılmıştır.
Özcebe, L. H., Üner, S., Yardım, N., & Uğurlu, G. (2023). Gençlerin gözünden kentsel yaşam çevrelerinde yeşil alanlar ve fiziksel aktivite olanakları. Gazi Üniversitesi. ISBN: 978-605-68577-1-3.	Ankara'da yaşayan, 15-27 yaş aralığındaki 19 genç kendi yaşam alanlarındaki fiziksel aktivite olanakları ile bunları kolaylaştıran veya engelleyen unsurları fotoğraflamış ve yorumlamıştır.	Çalışma, gençlerin gözünden çözüm önerileri sunmakta ve kentsel tasarım için yol gösterici olmayı hedeflemektedir.
Aydemir, H. & Hasgül, E. (2024). Sosyal hizmetler öğrencilerinin yoksulluk algılarının fotoses yöntemiyle incelenmesi. Ufku Ötesi Bilim Dergisi, 24(2), 149-175.	Sosyal hizmetler programında eğitim alan 40 öğrencinin yoksulluk algısı kendi çektikleri fotoğraflarla somutlaştırılmıştır.	Öğrenciler yüksek enflasyon nedeniyle temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanmakta, yurtdışı hijyen ve özel alan sorunu yaşamaktadır. Aile içi yükler ve eşitsizlik vurgulanmıştır.

Türkiye'de yapılan çalışmalar (Tablo 2) pandemi deneyimi, gençlerin boş zaman aktiviteleri, futbolcu kaygıları, meme kanseri hastalarının öz saygısı, hemşirelik eğitimi, üniversite öğrencilerinin sorunları ve yoksulluk algısı gibi yerel ve güncel temaları ele almakta; bu örnekler fotosesin toplumsal krizlere anında yanıt verebildiğini ve hızlı ihtiyaç değerlendirmesi için uygun bir yöntem olduğunu göstermektedir. Buna karşılık uluslararası örneklerde daha çok yapısal sorunlar (ırkçılık, kentsel dönüşüm, sağlık politikaları) uzun soluklu çalışmalarla ele alınmıştır. Türkiye örneklerinde eylem çıktıları genellikle karar alıcılarla paylaşma, farkındalık yaratma veya çözüm önerileri sunma düzeyinde kalırken; uluslararası örneklerde fiziksel çevre düzenlemeleri (kaldırım tamiri, parka bank eklenmesi),

işyerinde güvenlik önlemlerinin artırılması veya çocuk koruma programlarında değişiklik yapılması gibi doğrudan politikaya yansıyan sonuçlar daha belirgindir. Bu fark, fotosesin uygulandığı bağlamın (STK destekli projeler vs. akademik çalışmalar) ve araştırmanın nihai hedefinin (doğrudan savunuculuk vs. derinlemesine anlama) bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Her iki tablo da fotosesin farklı kültürel ve kurumsal koşullarda esnek biçimde uygulanabilen, katılımcıların kendi sesleriyle sorunlarını görünür kılmalarını sağlayan güçlü bir nitel yöntem olduğunu ortaya koymaktadır

Sonuç

Fotoses deseni, sosyal bilimlerde görsel yöntemlerin giderek artan önemi içinde, katılımcı odaklı, güçlendirici ve dönüştürücü bir araştırma yaklaşımı olarak özgün bir yere sahiptir. Özdamar Akarçay'ın (2023) da belirttiği gibi, görsel yöntemler araştırma öznelerini pasif bilgi kaynakları olmaktan çıkarıp aktif bireylere dönüştürmekte; fotoses ise bu dönüşümün en sistematik ve etkili araçlarından birini sunmaktadır. Wang ve Burris'in (1994) Çin'in kırsalında başlattığı bu yolculuk, bugün dünyanın dört bir yanında farklı topluluklarda (çocuklar, göçmenler, HIV ile yaşayanlar, evsizler, yaşlılar, engelliler, azınlık grupları) uygulanmakta ve her uygulamada toplulukların kendi sesleriyle kendi geleceklerini şekillendirmelerine olanak tanımaktadır. Kendini görsel içeriklerle ifade etmenin daha çok tercih edildiği ve yaygınlaştığı günümüz dünyasında fotosesin önemi giderek artacaktır. Okuma yazma bilmeyen bireyler, geleneksel yazılı formların dışında kaldıkları için araştırmalarda sıklıkla görünmez kalır. Fotoses, onların dünyayı kendi gözleriyle fotoğraflayarak anlatmasına olanak tanır. Desen, göç ettikleri ülkenin ortak dilini konuşamayan göçmen/mülteci grupları için de son derece kullanışlıdır. Fotoğraflar, dil ve okuryazarlık farklarından bağımsız olarak anlam üretme kapasitesine sahiptir. Bu yönüyle fotoses, yalnızca bir araştırma yöntemi değil, aynı zamanda dışlanmış ve sessizleştirilmiş toplulukları görünür kılan bir araç olarak okunmalıdır.

Kaynakça

- Asaba, E., Laliberte Rudman, D., Mondaca, M., & Park, M. (2014). Visual methodologies: Photovoice in focus. In S. Nayar & M. Stanley (Eds.), *Qualitative Research Methodologies for Occupational Science and Therapy* (ss. 1-15). Routledge.
- Banks, M. (2008). *Using visual data in qualitative research*. Sage.
- Carlson, E. D., Engebretson, J., & Chamberlain, R. M. (2006). Photovoice as a social process of critical consciousness. *Qualitative Health Research*, 16(6), 836-852.
- Evans-Agnew, R. A., & Rosemberg, M. A. S. (2016). Questioning Photovoice Research: Whose Voice? *Qualitative Health Research*, 26(8), 1019-1030.
- Finlay, L. (2005). "Reflexive embodied empathy": A phenomenology of participant-researcher intersubjectivity. *The Humanistic Psychologist*, 33(4), 271-292.
- Freire, P. (1970). *Pedagogy of the oppressed*. Continuum.
- Gabrielsson, H., Holmgren, J., & Hultgren, A. (2022). Photovoice revisited: Dialogue and action as pivotal. *Qualitative Health Research*, 32(5), 814-822.
- Harper, D. (2002). Talking about pictures: A case for photo elicitation. *Visual Studies*, 17(1), 13-26.

- Heath, C., Hindmarsh, J., & Luff, P. (2010). *Video in qualitative research: Analysing social interaction in everyday life*. SAGE.
- Johnston, G. (2016). Photovoice: false hopes and ethical pitfalls. *International Journal of Qualitative Methods*, 15(1).
- Kuratani, D. G., & Lai, E. (2011). Photovoice literature review. *Uni. Southern California*.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Sage.
- Lynch, K. (1960). *The image of the city*. MIT Press.
- Oliffe, J. L., Bottorff, J. L., Kelly, M., & Haplin, M. (2008). Analyzing participant produced photographs from an ethnographic study of fatherhood and smoking. *Research in Nursing & Health*, 31, 529–539.
- Özdamar Akarçay, G. (2023). *Görsel sosyoloji: Kavramlar, dönemler, yöntemler*. Phoenix.
- Pink, S. (2013). *Doing visual ethnography* (3rd ed.). SAGE Publications.
- Power, N. G., Norman, M. E., & Dupré, K. (2014). Rural youth and emotional geographies: How photovoice and words-alone methods tell different stories of place. *Journal of Youth Studies*, 17(8), 1114–1129.
- Reasner, L. (2025) Using photovoice as a community engagement tool. Extension. AECL-9812 Oklahoma State University.
- Rose, G. (2016). *Visual methodologies: An introduction to researching with visual materials* (4th ed.). Sage.
- Save the Children. (2014). *Photovoice guidance: 10 simple steps to involve children in needs assessments*. Save the Children UK.
- Tsang, K. K. (2020). Photovoice data analysis: Critical approach, phenomenological approach, and beyond. *Beijing International Review of Education*, 2(1), 136-152.
- van Manen, M. (2014). *Phenomenology of practice: Meaning-giving methods in phenomenological research and writing*. Left Coast Press.
- Wang, C. C. (1999). Photovoice: A participatory action research strategy applied to women's health. *Journal of Women's Health*, 8(2), 185-192.
- Wang, C. C., & Burris, M. A. (1994). Empowerment through photo novella: Portraits of participation. *Health Education Quarterly*, 21(2), 171-186.
- Wang, C. C., & Burris, M. A. (1997). Photovoice: Concept, methodology, and use for participatory needs assessment. *Health Education & Behavior*, 24(3), 369-387.
- Wang, C. C., & Redwood-Jones, Y. A. (2001). Photovoice ethics: Perspectives from Flint Photovoice. *Health Education & Behavior*, 28(5), 560-572.

